

TRI PUTA DO ISTOG: OPIJENOSTI RAZDOROM I DELIRIČNIM MAMURLUKOM, PRIDE

Nermin Sarajlić

Trivijalnost postaje bijednim, nihilizam paklenskim efektom, ako je demistifikacija transcendencije u isti mah uklonila svako fundirano, u ljudskom i svjetskom sadržaju utopijski fundirano, transcendere. U trivijalnosti se doduše ukida strah, ali uz cijenu jedne druge uskosti: kržljanja. U nihilizmu se takođe ukida strah, ali uz još višu cijenu: očajanja. Konkretno pak demistificiranje ne prelazi u trivijalnost, nego u ganutost što još nije dospjelo u razum i vidik bilo kojeg čovjeka, krije se dakle u još-ne-postalom; i ono ne prelazi u nihilizam, nego u fundiranu nadu, da on nije posljednja riječ.

Ernst Bloch, *Ateizam u kršćanstvu*,
"Pravo prosvjećivanje niti trivijalizira niti lišava pozadine"

Još, sad već davno, izgovoreno prije ravno četrdeset godina, Derridino predavanje naslovljeno "O apokaliptičnom tonu usvojenom nedavno u filosofiji", implicite je za taj napor ili zadatak izdvajanja rezonanci diskurzivnih tonaliteta zahtijevalo vanrednu etičnu muzikalnost. Da bi se prije svega umaklo, da se ne bi podleglo, nasjelo nakoćenom "delirijumu egzaltiranih glava" (*Verstimmung der Köpfe zur Schwärmerei*), odnosno da se u tome predanom rasplitanju, raskrivanju zagonetke, svlačenju vela s tajne, ni manje ni

više – apokalipse. Nadasve, izbjegao *salto mortale*, po kantovskoj preporuci, a što bi predstavljao "skok pojmova na nezamislivo i nepredstavljivo, jedna mračna anticipacija misteriozne tajne koja bi dolazila s one strane" i koja bi se provukla "natprirodnom komunikacijom" da bi "mističnom iluminacijom" nagovijestila i pružila zamjenu, nadomjestak, surogat "saznajnom objektu i time i tako odzvonila "smrt sve filozofije". Po Derridinom svjedoku, tužio-cu sudcu i porotniku, Kantu, mistagozi, zavodnici, horror eshatolozi, naviru odasvud kroz povijest zarobljavajući, nasukavajući filosofiju između glasa razuma i onog ¹proročkog, ti posvećenici, interesno nezajažljivi, neumorno razmetljivo imitiraju i krivotvore tobožnje Otkrovenje, "obznanjujući dvije hiljade godina kako je s filosofijom svršeno".

Nasuprot kantovskom datiranju, priprema potkopavanja, nijekanja i odbacivanja zdravog raz/Uma i civilizacijsko-kulturne vrijednosti koje na njemu počivaju, na njemu su građene i njime tradirane, nesumnjivo je starija od dva milenija. Otkad neprekidno i traje svojevršno morbidno ostrašćeno razračunavanje virtuoza apokaliptične kakofonije. Derrida se pita "zar nisu sve te razmirice", i oko vjerodostojnosti, između ostalog, "uzele oblik nadmeta-nja u eshatološkoj elokvenciji, gdje svaki pridošlica oštroumniji od drugog, budniji i darežljiviji", a čime drugo do zastrašivanjem "o kraju istorije, svršetku klasne borbe, koncu filosofije, smrti Boga, izdisaju religija, iščeznuću morala, nestanku subjekta, prevazilaženju čovjeka, propasti Zapada, kataklizmi planete... *Apocalypse now*... napalmu koji se silazi s neba poput prostitutki iz helikoptera, na koncu i kraju umjetnosti..."

Stvari se prepredeno i podmuklo kompliciraju kad metež i kaos te buke pune "krika i bijesa", redovno teološki inspirirane, nerijetko i orkestrirane, prigrabi politička proždrljiva arogancija u sprezi s indolentnim nacionalnim mitemima institucionalizirajući je jednako do stadija društvene i individualne šizoidnosti. Uprkos kritičkim strujama, analitičnim raskrinkavanjima i nastojanjima onog što se francuski mislilac ne libi gotovo misionarski prigriliti kad veli: "Dakle, mi, *Aufklärung* modernog doba, nastavljamo da prokazujemo lažne apostole, "tobožnje poslanike", koje niko nije poslao, lažljivce i nevjernike, i naduvenost i visokoparnost svih združenih za istorijsku misiju

1 Jacques Derrida, *O apokaliptičnom tonu nedavno usvojenom u filosofiji*, Podgorica, Oktioh 1995, str. 66,67; s francuskog jezika prevela Jelena Miljanić

koje niko ništa nije pitao i koje niko nizašta nije združio...Pitanje ostaje i ponavlja se: kakve mogu biti granice jedne demistifikacije?"

Te granice povlači i pomiče samo Otkrovenje koje se netom po nastanku inscenacijski odronjavalo u predskazanje kataklizme, a na njegovu alegoričnost zauvijek je nalegla sjena kontinuiranog prevođenja u metajezik. Kad god i gdje god da katastrofiličari orgijaju, tu su i kvaziizbavitelji, spremni da prisvoje autorstvo te tragikomedije. Njima vlada duh resentimana, duh osvetoljubivosti, otud kulja nesvarljiva duhovna hrana, po Deleuze-u i kad je ostvarena "nije ništa manje imaginarna i simbolička u svom načelu", zbog čega Nietzsche neuvijeno o tom, *ecce homo*, ozlojeđenosti veli: "Sve predrasude potječu iz stomaka. Guzica je, kao što sam rekao, pravi grijeh protiv svetog duha."

Eto kako lako ironija ne dopušta metafori da napusti doslovnost kao i da ne bude njome nepovratno prokockana. Nietzsche se svom silinom i oštrinom, u *Antikristu*, s pravom, obrušava na kastu do guše 'zaslužnu' za mediotkritetstvo duša, onu svešteničku, posredničku koja je zgrabila šansu, jedanput u povijesti i više je nikad nije ispustila iz šaka, revnosnog pripisivanja krivice, naturanja odgovornosti, neprekidnog bezočnog optuživanja, s nečuvenom arogancijom ustanovljujući vrijednosti "proglašavajući takav poredak stvari Božjom voljom", upravo kao za te i takve ciljeve, sva "sredstva koje sama upotrebljava da bi postigla ili očuvala takvo stanje stvari".

Vremenom su otrovni procesi uzeli maha sve dok se nisu u svom pohodu, silom ili milom, kroćenjem ili dresurom, nametnuli, čak interiorizirali, kao politika, kultura, moral i običajnost, te najzad ritualno i ritmično društveno konvencionalizirali, a sama prvobitna kasta privilegirano upućenih u odozgor spuštenu tajnu, postala propusnija za sve tipove "nečiste savjesti", koja je, po Deleuze-u u studiji o Nietzsche-u, neprimjetno "preuzela štafetu od resentimana", pojavom hrišćanstva čiji kler mijenja njegov pravac. Nietzsche je izričit, ali prvo nježno tepa: "Baš tako, draga moja ovco! Neko mora biti kriv za to: ali sam si taj neko, jedino ti si kriva za to"² Potom: "Greh – jer tako sveštenici zovu životinjski "nečistu savest" (surovost usmerenu unazad) bio

2 F. Nietzsche, *Genaologija morala*, Grafos Beograd, 1986, str.129; s njemačkog jezika preveo Božidar Zec

je dosad najkrupniji događaj u istoriji bolesne duše: u njemu posedujemo najopasnije i najkobnije lukavstvo religijskog tumačenja."³

Pastiri i stada, dijalektika deliričnosti i hipnotiziranosti klanjem i blejanjem, poklapa se s mučnim rađanjem, ojačavanjem i oblikovanjem abrahamskih tradicija svijesti, a to "nikad nije prolazilo bez krvi, mučenja i žrtava kad je čovek smatrao za potrebno da sebi stvori pamćenje; najjezivije žrtve i zaloge (žrtvovanja prvorodenčadi, recimo), najgadnija osakaćenja (uškopljennja, na primer), najsvirepiji obredi svih religijskih kultova i sve religije su, u konačnici, sistemi surovosti) – sve to ima svoje poreklo u onom instinktu koji je u bolu naslutio najmoćnije pomoćno sredstvo mnemotehnike..."⁴

Stoga će Deleuze u svojem analitičnom istraživanju Nietzschea uočiti ključni prevrat i lucidno prebaciti naglasak s proslavljene i blasfemične konstatacije "Bog je mrtav!" sa spekulativne ravni, po njegovom opetovanom iskazu, kako je posrijedi "prvorazredna dramatična tvrdnja" jer: "Postojanje ili ne-postojanje prestaju da budu apsolutne odredbe koje proističu iz ideje Boga, već život i smrt postaju relativne odredbe koje odgovaraju silama koje ulaze u sintezu s idejom Boga ili u ideji Boga."⁵ Francuski mislilac u stopu slijedi ničeanski zaokret ka negativnom nihilizmu u prodoru u bit jevrejske i hrišćanske svijesti pošto tako "ideja Boga izražava volju za ništavilom, obezvređivanje života" i ponavlja za Zarathustrom, otkrivajući momenat "kada težište života ne postavimo u život, već u onostrano, u *ništavilo*, tada smo životu oduzeli težište." Deleuze dakle, s pravom drugačije vrednuje formulaciju "Bog je mrtav!", utvrđuje njenu sasvim drugu prirodu i naum, zato što Nietzsche time "ostvaruje sintezu ideje Boga s idejom vremena, i nastajanja, i istorije, i čoveka"⁶ To znači, između ostalog, da monoteističkim Predajama isporučen Apsolut zadobija povijesno nečuven i neslućeno zamršen kontekst podložan "grandioznim falsificiranjima", kako Deleuze časti sv. Pavla koji se dočepao te smrti.

3 ibidem str. 142

4 ibidem str. 57

5 Gilles Deleuze, *Nietzsche i filozofija*, Plato Beograd 1999., str. 181, s francuskog jezika prevela Svetlana Stojanović

6 Ibidem, str. 181

U lavirinte interpretativnog smjelo, ali drugim pristupom, uplešće se ili zaputiti i Kolakowski u svojim obradama "poticajnih priča iz svete povijesti skupljenih za pouku i opomenu".⁷ U posljednjoj od njih, pod nazivom *Saloma ili svi su ljudi smrtni*, u prvoj pouci koju će tog dana u svom dnevniku, pošto se, po Herodovu obećanju a zasluživši je očaravajućim plesom, dokopala glave proroka Ivana, kao prvu istinu od šest Salominih zapisati: "Naše zaruke s istinom ne mogu trajati duže od zaruka s čovjekom koji ju je donio."

Poljski mislilac nam predarežljivom ironijom nudi pribilježene ulomke proistekle iz Salomine zaljubljenosti u Ivana i poduke koju će prije smrti primiti od njega. Među njima vrlo zanimljivo i brižno "sačuvane", nerastočene vremenom, i te kako je "sve što je konačno, pa bilo i golemije od puta u nebo, ravno ništavilu..." te priznanje "ako je svaka konačnost izvor očaja" uslijedi logična začuđena zapitanost "koliko je onda više ono što je beskonačno..."

Iz zavodljivih Ivanovih besjeda koju naročito sugerira treći fragment o tome da se valja odreći svega - doma, grada, roditelja, djece - i baciti u "traganje i žudjeti samo jedno: osporavati sve ono što jest, pa i vlastito osporavanje dok" se "napokon..." Saloma, nedaleko od odrubljene prorokove glave, ukočene u smrti, ne iskoprca, lako čilo, živa i zdrava. Jer, u drugoj izlučenoj istini Saloma navodi: "vlastitom smrću možemo svoj život samo potvrditi, ali ga ne možemo osporiti jer tek naša smrt čini naš život konačno nepromjenljivim" i još to u trećoj: "prorok Ivan nije imao pravo kada je govorio da se samo jedan-put umire. Nitko ne umire za sebe, jer ne može preživjeti vlastitu smrt; umire se samo za druge, a za druge se može umrijeti više puta."

A ko bi to bolje demonstrirao od povijesnog niza donosilaca istine? Uključiv i mesijanske rodonačelnike monoteizama, posebice njih? Jer još za života naprosto su se rojili tumači njihovih istinosnih poruka. Nakon smrti pogotovu. Svejedno skončali prirodno ili nasilno, jer ni sam sadržaj poslanja od početka nije nipošto neupitan i nepodložan radikalnoj sumnji. U prvoj pripovijesti će stoga Kolakowski nešto manje blagonaklono, rezigniranije reći, spekulirajući o odzvanjajućoj božijoj usamljenosti i zapjenjenoj praznini prokreativnosti: "Ne trdim da je ovako stvoren svijet naročito uspješno djelo,

7 Leszek Kolakowski, *Ključ nebeski & Razgovor s đavolom*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1981., str. 83, 85, 86; prevela Slobodanka Poštić

a mišljenje da ga je stvorilo apsolutno mudro i svemoćno biće, izgleda u svakom slučaju vrlo pretjerano."⁸

Stoga se sablažnjavaju i do zla boga prenemažu, oduvijek, od vlastite primisli, izmigoljile podsvijesti, neugodnog pitanja "Ima li korova u Allahovoj bašti?" pa će im, shodno tomu, uz malo izlučenog voska u ušima, promaći i Nietzsche-ova sugestija o tom svijetu i njegovu tvorcu, a od kojih se Kolakowski tako preuljudeno ograđivao. Nietzsche grmi: "Svijet je utoliko sličniji čovjeku što i on ima stražnjicu!" A namrlo nasljeđe je nepotkupljivo: naprosto nema nijedne zajednice diljem zemaljskog šara koja bi bila privilegirana da za tu, oprostimo sebi na izrazu, usranost pobere sve zasluge. Povijesni fakti su neoborivi: svi kandidati i oni s tim preporučenim statusom su ravnopravni.

Nije li ta filozofska natuknica, spoznajni trop, podjednako uznemirujući i upozoravajući, u sasvim pogrešnu interpretativnu i eksplikacijsku krajnost odvela down under prvo katolika, pa potom reditelja - Mel Gibsona - u *Pasiji* i *Apocalipticu*. Preduprijedio bi se to dehumanizirajuće seciranje civilizacijskih posrtanja, svejedno jesu li one revnosno izrastale na monoteističkom ili paganskom tlu i nasadima, samo da je znatiželjno bacio oko na *Isusa iz Montreala* Denysa Arcanda i *Misiju* Rolanda Joffé-a. Donekle bi u vidokrugu katoličkog *Hrabrog srca* pasalo i *Posljednje Hristovo iskušenje* Martina Scorsese-a rađenom po škakljivom romanu Nikosa Kazantzakisa. I ne bi se onda, po ko zna koji put, između brojnih drugih pristupa, pseudoartističkim sječivom odrezao svijet na "krajolike svjetla i sjene" (Hauke Brunkhorst), gdje onda iznova plešu nacerene sablasti i plodno bujaju, posthistorijskim globalizacijskim tretmanima poticani, nasilje, isključivost mržnja, neprijateljstvo, netolerancija... A svjetonazorska usamljenost Ludog Max-a što jezdi distopijskim destinacijama prezahvalna je jedino zbog svojih pandemijskih fatalističkih proporcija i potencijala.

No dok umjetnost još nije obudovjela, eros joj je pucao od vitalnosti, a njena autentičnost nije bila kompromitirana i dok je, odvažno misionarski, bez ustezanja i kompromisa, nosila svoj rebelistički i subverzivni naboj, tada njena etička dimenzija nije bila ugrožena a estetska nije bila iznevjerena, tada je mogla, bez obzira na cijenu, uzdrmati temelje kvarnih poredaka. U doba

vladavine dogme *Extra ecclesiam nulla salus*, doba⁹ dok još nije bilo ni naznaka da će, nekoliko stoljeća kasnije, Lennon s Beatles-ima Spasitelju, *sensu propriu*, i nizu kućepazitelja Petrova zavještanja, preoteti tron svjetske popularnosti i slave, umjetnost je umjela razgnjeviti Voltaire-ovu bestidnicu, jer se ova krunisala nepogrešivošću i razbojnički prigrabila apsolutnu moć da tuži, progoni, sudi, muči i ubija.

Zapravo, tu sablazan i skarednost izveo je veliki barokni majstor Michelangelo Merisi il Caravaggio, koji je *nec spe, nec metu* (bez nade, bez straha), gospodareći tehnikom *chiaroscuro* i plešući "na razmeđu svetog i profanog" (kardinal Ottavio Paravicini), prepoznavajući biblijske motive i likove u svojim savremeniciima s dna društvenog milieu-a - sitnim lopovima, prošnjacima, klošarima, propalicama, prostitutkama, čak promaknuvši otmjenu kurtizanu Fillide Melandroni u Mariju Magdalenu. I to za pontifikata Camilla Borghese-a, odnosno pape Pavla V, rimskog inkvizitora koji se proslavio drakonskim ili prokrustovskim primjenama bezobzirnih dekreta i kanona tridentskog sabora.¹⁰ U to slavno doba crkveni oci su pored uobličena protivreformacijske histerije izlegli i još *zloglasniji Index librorum prohibitorum*, između ostalog i da kod klera suzbiju manir sadržan u pučkoj izreci: "dokon pop kobile krsti". Time su do mile volje mogli, katkad samoinicijativno, češće po nalogu crkvenih velikodostojanstvenika ili samog pape sumnjičiti, uhoditi i cinkati bilo koga čija su se djela kosila s vjerskim učenjima. A to bi značilo da bi počekićani autori mogli platiti glavom svoju slobodu. Onfray je nesmiljen da prokaže tu navadu: "Tako Crkva udara svuda gde se nazre samo sumnja na materijalizam. Kad Giordano Bruno umre, kad ga na lomači spale hrišćani u Campo di Fori,¹¹ on manje strada zbog ateizma – nikada nije poricao

9 A kao da svako vrijeme polaže pravo da u dlaku bude takvo, onako kako je svoje satirički neumoljivo nakumio Karl Kraus u *Baklji* (*Die Fackel*) kao "ozbiljno doba, koje se smijalo pred mogućnoću da može postati ozbiljno, i koje iznenađeno svojom tragikom teži rasipanju, koje odzvanja od jezive simfonije djela koje proizvodi...u kojem se događa ono što se upravo nije moglo ni zamisliti, u kojem se mora dogoditi ono što se više ne može predstaviti..." Ali i obavezuje, Krausa na riječ, druge umjetnike na vlastiti izraz, da tamo "gdje je sve trulo glasno kažemo da zaudara".

10 Nije zaludu u *Ateološkoj raspravi* Michel Onfray sarkastičan kad pretresajući povijesne fakte utvrđuje kako se "monoteizam gnuša inteligencije" i kako tobože "važi za religiju Knjige – ali on prije liči na religiju triju knjiga koje se nešto naročito ne podnose" pa je stoga, sasvim logično, slijepo pokornom sljedbeništvu sva tri ogranka, "teško biti besprijekoran s braćom Abrahamovih religija".

11 *Quo vadis Giordano?* Nakon hapšenja 1593. dovođenja u Rim i sedmogodišnjeg isljeđivanja osuđen je na smrt a u ciničnoj inkvizicijskoj presudi je stajalo: "Kazniti, dakle, brata Giordana blago i bez prolijanja krvi." E tako je Crkva sebi za vječnost lomačama osvijetlala obraz. I Horkheimer se tako-

postojanje Boga – nego zbog materijalizma – jer potvrđuje koekstenzivnost Boga i sveta... Giordano Bruno, dominikanac, s druge strane (!), ne poriče postojanje duha. Ali, na svoju nesreću, njegovo postojanje stavlja na fizički nivo atoma... Božanstvo znači postoji, ali ono se izravnava s materijom, ona je njegova rešena misterija. Crkva veruje u Inkarnaciju Boga, ali samo Sina, potomka jedne device i drvodelje. Nikako ne u atome... Ista opaska važi za Galilea,¹² simboličnog predstavnika mržnje Crkve prema nauci i sukoba između Vere i Razuma."

Nesumnjivo, i fakcija i fikcija orbitiraju oko λόγος-a. Čija putanja nam je bliža, nevažno je, budući su hermeneutička pomračenja neizbježna, pa kako god da ih doživljavali, s krajnjom nelagodom ili pak, s udivljenjem. Takav pristup povijesnoj maglovitosti Caravaggio-ove sudbine nije se odrekao ni Michelangelo Placido u filmskom ostvarenju *L'ombra di Caravaggio* (*Caravaggio-ova sjena*). Baš kao ni Dževad Karahasan, p. e., na književnom polju, u *Istočnom diwanu* iznimno zavidnom maštovitosti se oslanjajući i bdijući nad uvjetno rečeno također zamagljenim životima, uvjetno klasificiranih, islamskih persijskih ezoterika, Abdullaha ibn Mukaffe, Husayn ibn Mansour al-Hallaq-a i Abu Hayyan al-Tawhidija u mračnim vremenima teokratskih režima. Nije čudno što mučnim i gorkim sudbinama autora koji naivno prigrliju jednu Knjigu nisu spalili sve druge knjige Onfray može pridružiti one koji su također iskusili i preskupo platili slobodu mišljenja: Ali Hassan Ahmed Abderrazaq, Muhammad Ahmad Khalafallah, Taha Hussein, Nasr Hamid Abu Zayd, Muhammad Iqbal, Fazlur Rahman Malik, Mahmoud Mo-

de osvrnuo na tu odurnu crkvenu licemjernu prepređenu naviku u tvrdnji kako spaljivanjem ljudi ne proljeva nikakvu krv. Eto tako su skončavali prisiljeni na odgovor: *Venio Romam*.

- 12 Autor ironično nastavlja: "Legenda čuva priču o heliocentrizmu: papa i njegove pristalice osuđuju autora Dijaloga o dva najveća sistema na svetu.... Optužba, proces, opozivanje, znamo već tu priču koja se završava tako što Galileo, na izlasku iz sudnice, kaže: *Eppur si muove...* - dixit Brecht." Brecht se fantastično ruga u komadu *Leben des Galilei* sažimajući svirepi crkveni cinizam u repliku koju trpa u usta kardilu Berberiniju: "Strašno je to s njime. On hoće sasvim nevino dokazati Bogu najgrublje kiksove iz astronomije! Kako, Bog nije dovoljno pomno studirao astronomiju prije nego što je sastavio *Sveto pismo*?" ("Es ist entsetzlich mit ihm. Er will in aller Unschuld Gott die dicksten Schnitzer in der Astronomie nachweisen! Wie, Gott hat nicht sorgfältig genug Astronomie studiert, bevor er die Heilige Schrift verfaßte?") Onfray apropos Galilea još veli: "U stvari to se drugačije odigralo... U to doba heliocentrizam je pred sudovima ravan osudi na kućni pritvor celog života, relativno blagaj kazni; naprotiv, odbrana atomizma vodi ravno na lomaču... U datom slučaju, radije priznati mali greh heliocentrizma, nego atomski smrtni greh."; *Ateološka rasprava, fizika metafizike*, Rad Beograd 2005., s francuskog jezika prevela Dana Milošević, str.120,121

hammed Taha... tek neki koje su liznuli ili progutali plamenovi "lomača za inteligenciju". Dakle, i međusobno zakavgana islamska braća nimalo ne zaoštaju po perfidnosti i moštuočnosti za svojim historijski zakrvljenim kršćanskim i jevrejskim.

U mržnji spram filozofije, umjetnosti i znanosti "gomilana su stoljeća štetoinstva po i za čovječanstvo", pogotovo za društva i pojedince pod monotheističkim okriljem ili, kako sažima Onfray: "Plod s drveta saznanja oslobađa dugotrajnu gorčinu u ustima..." Nadalje francuski mislilac bez oklijevanja više no zasluženno kruniše monoteizam "antinaučnim tropizmom", a taj antiracionalizam, antiintelektualizam i antiscijentizam niti dan danas nimalo ne splašnjava, njime upravlja ista ostrašćenost, s tim, što je u međuvremenu, kako je narastala njegova antiznanstvena apsurdnost, revnosno gonjena i dočterana do lakrdijaškog stadija, suvereno je u suvremenost ukoračila potpuno argumentacijski impotentna po same stroge i čiste znanstvene spoznaje. Ali, zato tako resentimanski i frustrirajuće religija, na žalost, ništa nije izgubila u ideološkom smislu naopakim i besramnim inspirativnim konzekvencama po društvo i pojedince usađujući im kriminogene i anticivilizacijske motive djelovanja uperene protiv svega prepoznatog kao heretično i blasfemično. Upravo onako su se razvijale i protjecale stvari kako je u predavanju "O gledanju na svijet" primijetio Freud: "Od triju sila koje mogu osporiti temelj i položaj znanosti jedino je religija ozbiljan neprijatelj. Umjetnost je gotovo uvijek bezazlena i dobroćudna. Ona i ne želi drugo do da bude iluzija." Nešto manje blag je prema filozofiji kad s hajneovskim podsmijehom veli kako ona nastoji da "začepkuje praznine u zdanju svijeta". No i ona ostaje u ravni "izbornih srodnosti" benignog Weltanschauunga. I još valja razlučiti da je sva stoljećima nemilice rasipana i proćerdana opakost religije spram nauke sad skroz okrenuta na slobodoljubiva mišljenja bezazlenosti koje prožimaju umjetnost i filozofiju.

Pokušajmo to dočarati! Nije teško zamisliti nešto kao islamsku seizmologiju budući je sve pod kapom nebeskom božije davanje. Uostalom to nije ništa blesavije od p.e., islamskog feminizma. Pa kako na trusnim područjima, "podatnim" potresima, redovno zatičemo samoproglashene provodnike božje srđbe, ne treba ni čuditi da te razorne učinke ljutitosti usljed iznevjeravanja božijih zabrana i pre/poruka, mjere dvije skale, šiitska i sunitska, dakako, da

se ne ogriješimo, sa svim ukalkuliranim specifičnim prijelaznim varijacijama. A kad je tome tako samo slutiti se može, s veoma slabim izgledima predviđanja, kakva su onda tek politička, etička, kulturna i socijalna podrhtavanja, a sve to "religijama daje njihovu dvojaku ulogu u društvima: one mogu služiti tome da legitimiraju tlačenje i da ga udvostruče; no one takođe time što doprinose tome da se savlada strah mogu individue osloboditi za veći otpor i za kreativnsot". (P. Sloterdijk, *Kritika ciničnog uma*, "Kardinalni cinizmi, V Religiozni cinizam") Doduše, ovo oboje potonje oduvijek je preskupo plaćano.

Bez brige, niti najstarija braća prva zaručena s bogom ne zaostaju za mladom u mahnitom obrušavanju na slobodoumne duhove, markirane heretike. Onfray je neumoljivo decidan: "Spinoza, i on panteista – i s jednom inteligencijom kojoj nema ravne – biva, isto tako, osuđen zbog ateizma, što znači: zbog ogrešenja o jevrejsku ortodoksiju. Godine 1656., 27 jula, *parnasim*, koji zaseda u *mahamadu* – jevrejske vlasti u Amsterdamu – čitaju na hebrejskom jeziku, pred kovčegom sinagoge, na kanalu Hautgrahtu strahovito žestok tekst: zameraju mu se užasne jeresi: čudovišna dela, opasno mišljenje, rđavo ponašanje, na osnovu čega je izrečen i nikad poništen – herem. Zajednica izgovara krajnje surove reči: isključen, proteran, gnusan, proklet danju i noću, kad ulazi u svoju kuću i kad iz nje izlazi...Božji ljudi pozivaju se na gnev svoje fikcije i na njegovo razjareno prokletstvo bez granica u vremenu i prostoru. Da bi poklon bio kompletan, *parnasim* hoće da Spinozino ime zбриše s lica Zemlje, i to zauvek."¹³ Onfray sarkastično smećira u teren jalove rigidne vjerske klaunerije: u to vrijeme Spinoza, s pravom nazvan "mesijom slobode", ima samo 23 godine pa ekskomunikacijska zabrana dodira s anatemiziranim filozofom, ne bliže od četiri lakta, da mu se čine bilo kakve usluge, ne boravi s njim pod istim krovom i, naravno ključno, zabrana da se čitaju njegovi spisi mada tada još ništa nije objavio potpuno promašuje na svoj cirkuzanerski način. Spinozina *Etika* bit će dvadeset i jednu godinu kasnije 1677. i čitat će se, kako slavi Onfray i mi skupa s njim, na cijeloj planeti. I još dodaje i pronicljivo podsjeća Onfray, Spinoza nije negirao nigdje postojanje Boga, ali svete tekstove je smjestio u historijski kontekst, nije ih smatrao činom otkrovenja niti je slijepo robovao pojmu izabranog naroda, niti je njegovao judeo-kršćanski mazohizam prema sebi, svijetu i tijelu, zagovarao je hedoni-

13 Michel Onfray, *Ateološka rasprava, fizika metafizike*, Rad Beograd 2005., s francuskog jezika prevela Dana Milošević, str.52, 53

stički moral s onu stranu dobra i zla i kao Jevrej to, između ostalog, utvrđuje u *Teološko-političkoj raspravi*.¹⁴

Sve u svemu, i letimičan, nasumičan prelet za tragom Benjaminove interpretacije Klee-ovog Angelusa Novusa, zakriljenog lica, okrenutog budućnosti, pod kojim se nagomilavaju povijesne tragedije "očiju razrogačenih, usta kao razjapljenih nečujnim krikom, raširenih krila": "Ono što mi vidimo kao lanac događaja, on vidi kao jednu jedinu katastrofu što neprekidno gomila ruševine na ruševine i baca mu ih pred noge. rado bi se zaustavio, budio mrtve i sastavljao ono što je razbijeno. Ali iz raja duva tako silovita oluja da mu je razapela krila i više ne može da ih sklopi. ta oluja ga nezadrživo goni u budućnost, kojoj okreće leđa dok gomila ruševina pred njim raste do neba. Ono što nazivamo napretkom jeste ta oluja."¹⁵ I odista, svaka sumnja je izlupila, "tako mora izgledati anđeo istorije". Uostalom monoteistički prinosi tom bjesomučnom gonjenju nikad nisu izostali.

Naprotiv, vjera se nikad nije prikradala političkom teatru, uglavnom reakcionarnom, niti se u njega kriomice provlačila, izgovorena tobožnjim vlastodržačkim instrumentaliziranjem. U njega bi se oduvijek, kao i dan danas što čini, bahato ušetala. Defilira povijesnom pistom sijaset despota, daltonistički povlašćeno nadarenih, da do u detalj ne razlikuju sveto i profano - kalifa, kraljeva, knezova, papa, sultana, kardinala, ajatolaha, rabina, sve do osavremenjenih silnika... a uz njih stupaju mase, rulje, vojske, horde, gomile, mnoštva zabludjelih, silom regrutiranih, interesno vrbovanih, ucijenjenih, zavedenih, poniženih i uvrijeđenih, koji se ili histerično vesele i odazivaju ponuđenim iskupljenjima, obraćanjima i obećanjima u fanatike - križare, džihadiste i cionističke ekstremiste ili im se naprosto, bespomoćno kao prokleti predaju.

14 Nije badava u to mračno doba Spinoza usklađujući trezvenost i slobodu misli ali odbijajući da glavom plati svoja uvjerenja nosio prsten s ugraviranim natpisom *Caute (Oppez)*, kao što se nije libio da linč, ubistvo i surovo kasapljenje braće De Witt, Johannesa i Corneliusa, liberalnih tvoraca holandskog "zlatnog doba", koje je počinila 1672. u Hagu rulja u divljačkom transu nedaleko od njegova boravišta, ograđeno prokomentira *Ultimi barbarorum (Najniži od barbara)*. Ian Buruma, pisac i Spinozin biograf (*Spinoza: Freedom's Messiah*) s punim i čvrstim pokrićem će istaći kako "nijedna druga ličnost njegovog doba nije bila ni blizu da bude toliko kuđena, osuđivana i odbacivana u teškim tekstovima iscrpne dužine, u jednom tako dugom vremenskom periodu, na latinskom, holandskom, francuskom, engleskom, njemačkom, španjolskom, portugalskom, hebrejskom i drugim jezicima."

15 Walter Benjamin, *Eseji*, "Istorijsko-filozofske teze IX" Nolit, Beograd 1974., s njemačkog preveo Milan Tabaković, str. 83

Kako baštine istorijsko nasljeđe tako anticipiraju budućnost. Oni najprostodušniji među njima, blagoslovljeni time što su opustošeni duhom, isto u dlaku, kao i njihovi spin-doktori, tvorci i vlasnici, zamišljaju da će, zavaljeni u udobne naslonjače, sjediti Bogu čas lijevo, čas opet s desne strane, i Boga, glavom i bradom kao Grahama Nortona, koji bezbrižno sluša njihove isповјedne priče, s obe ruke na ručici poluge, pa ovisno namršte li Ga ili pak, nasmiju te pustolovne anegdote i skaskice, jedne strmoglavliti ravno u Raj, druge iskipovati u Pakao. Za sklopčane u bespomoćnost i rezigniranost po strani u bilo kom kutku svijeta ostaje utješna mantra Nikosa Kazantzakisa autora *Posljednjeg Kristovog iskušenja: Pravo značenje prosvjetiteljstva je pogled bistrog oka u svu tu tamu*, dok jezde kroz gustu maglu gorčine izbrazdanu glasom Michael Stipe-a i himnično mumljaju:

*Consider this
Consider this the hint of the century
Consider this the slip
That brought me to my knees, failed
What if all these fantasies come
Flailing around
Now I've said too much
I thought that I heard you laughing
I thought that I heard you sing
I think I thought I saw you try
But that was just a dream
That was just a dream*

...nevoljko povlađujući Richardu Dawkins-u za njegov putokazni, britki i jezgroviti sud da se ne daju nipošto ničim i ni pod kojim okolnostima nasamariti: *Zastrašujuća Pavlova ideja, skupa s osnivačima ranoga kršćanstva, kako smo svi rođeni u grijehu i kako je Isus morao umrijeti da nas spasi. Pretpostavljam da takve stvari hrane tvoj ateizam, iako to za mene nije relevantno. Odnosno, ja govorim o tome, ali to šta ga kod mene pokreće znanstveno je pitanje. Postoji li tvorac univerzuma? Jer ako postoji, onda se sa znanstvene tačke gledišta radi o potpuno drukčijem univerzumu od onog kad ne postoji. Po meni, to je to veliko pitanje.*¹⁶

16 <https://www.reasonablefaith.org/media/reasonable-faith-podcast/dawkins-religion-is-still-evil-part-one>; pristupljeno 10.11. 2024.